
Ι Σ Τ Ο Ρ Ι Α.

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟΣ τῶν ἐρ τῷ παρεπιστημάτῳ Ἀθηνῶν
κατὰ τὴν χειμερινὴν ἔξαμην τοῦ 1842—1843 περὶ¹
μέσης καὶ νέας ιστορίας μαθημάτων τοῦ καθηγητοῦ Θ.
Μαρούσου.

Ἐργον σπουδαῖον καὶ ἔντιμον ἐνταυτῷ ἀναδεχόμεθα ἐπιχει-
ροῦντες νὰ διοδεύσωμεν μεθ' ὑμῶν πορείαν ἐπισημονικὴν παρέχου-
σαν εἰς τὸν νοήμονα παρατηρητὴν τόσα σπουδῆς ἀξία ἀντικείμενα·
εἰς τὸν πολιτικὸν ἀνδρα τόσα λαμπρὰ πρὸς μίμησιν παραδείγμα-
τα· εἰς τὸν φιλόσοφον τόσας ἀξιολόγους διασαφήσεις· εἰς ἓνα ἔκα-
στον ἀνεξαιρέτως τόσον πλουσίας πηγὰς ἐλευθερίου ἥδονῆς — τὴν
μακρὰν καὶ παντοδαπὴν τῆς καθ ολικῆς ίσορίας πορείαν. Ἡ θέα το-
σούτων χρηστῶν νεανιῶν, τοὺς ὅποιους ἡ φιλομάθεια συνήγαγε
πολλαχόθεν εἰς τὸν περίβολον τοῦ τον, μεταξὺ τῶν ὅποιων ὑπάρ-
χουσι βεβαίως πολλοὶ, οἵτινες εἰς τὸ μέλλον θέλουσι διακριθῆ διὰ
τῶν γνώσεων, διὰ τῆς παιδείας των, καθιστᾶ εὐάρεστον τὸ καθῆκον
μας, ἀλλὰ μᾶς ὑπομιμνήσκει ἐνταυτῷ καὶ ὀλόκληρον αὐτοῦ τὸ
βάρος καὶ τὴν δυσχέρειαν. Ὅσον πολυτιμότερον εἶναι τὸ δῶρον, τὸ
ὅποιον μέλλομεν νὰ προσφέρωμεν — καὶ τὶ ἄλλο μεγαλήτερον ἔ-
χει δὲ ἀνθρωπος νὰ δώσῃ πρὸς τὸν ἀνθρωπὸν παρὰ τὴν ἀλήθειαν;
τόσον περισσότερον πρέπει νὰ φροντίσω μεν ἵνα μὴ ἡ ἀξία αὐτοῦ
ἐλαττωθῇ εἰς τὰς χεῖρας μας. Ὅσον εἰς τὴν παροῦσαν εὔτυχη ἡλι-
κίαν τῶν πλειοτέρων ὁ μιλητῶν μας αἱ ἀντιλήψεις εἶναι ζωηρότεραι
καὶ καθαρώτεραι, τόσον μεγαλητέρα πρέπει νὰ εἶναι καὶ ἡ προσοχὴ²
μαζίνα μὴ καταναλωθῇ ἀναξίως εἰς τὸ Ψεῦδος καὶ εἰς τὴν ἀπάτην
οἱ ἐνθουσιασμὸς, τὸν ὅποιον πρέπει νὰ διεγείρῃ μόνη ἡ ἀλήθεια.

Παριφόρος καὶ εύρυχωρότατος εἶναι τῆς ιστορίας ὁ περίβολος· ἐντὸς αὐτοῦ κεῖται ὀλόκληρος ὁ ἡθικὸς κόσμος. Τὶ ἦτο ἔξ αρχῆς, ἀνέκαθεν, τὸ ἀνθρώπινον γένος; ὅποιας μεταβολᾶς ὑπέστη εἰς τὸ μακρὸν τῶν αἰώνων διάστημα; κατὰ τίνα τρόπον ἐφθασεν εἰς τὴν παροῦσαν αὐτοῦ κατάστασιν; ίδού τὰ προβλήματα, τὰ ὅποια προκειται νὰ λύσῃ ἡ ιστορία. Διηγεῖται, πῶς οἱ ἀνθρώποι, ἀρότου ἔχομεν περὶ τῆς καταστάσεως αὐτῶν βεβαίας εἰδήσεις, διηρημένοις εἰς ἔνην διάφορα καὶ διαμερισμένοι πανταχόσεις ἐπὶ τῆς γῆς, ἔζησαν συνδεδεμένοι πρὸς ἄλλολους καὶ ὑπὸ τὴν ἔξουσίαν τῶν νόμων ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ· ὅποια ἦσαν τὰ αἰσθήματα, ὅποια ἡ πίστις, ὅποια τὰ διανοήματα αὐτῶν. Ἡ ιστορία θεωρεῖ ἔξουσιον ἄξια λόγου καὶ ἔμνη καὶ ἀτομα. Ἀναγράφει μὲ τὴν αὐτὴν ἀκρίβειαν καὶ προθυμίαν καὶ τὰ πρὸ πολλῶν αἰώνων γεγονότα τῶν ἔθνων, καὶ τὰ τῶν νεωτάτων χρόνων συμβάντα. Καὶ ὅτε μὲν μᾶς δεικνύει παρὰ τὸν Ἰνδὸν, παρὰ τὸν Εὐφράτην, παρὰ τὸν Νεῖλον εύρυχώρους ἐπικρατείας, αἱ ὅποιαι μετὰ βραχεῖαν ἀκμὴν μετέβαλον κατάστασιν καὶ ἔγιναν λάσφυρον τολμηρῶν δριπικτητόρων· ὅτε δὲ μᾶς παρουσίᾳζει εἰς τὴν εἰκόνα τῶν πολιτειῶν τῆς Ἐλλάδος τὴν ὄρμὴν καὶ ἔξαρσιν τῆς ἀνθρωπότητος πρὸς σύστασιν ἐλευθέρων πολιτειῶν καὶ τελειοποίησιν τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, ἥτις ἐσάθη τόσον ὑπερφυής, μεγάλη καὶ λαμπρὰ, ὥστε οἱ νεώτεροι εύρωπαικοὶ λαοὶ, κατὰ τὴν πρώτην ἐποχὴν τοῦ μεσαιῶνος, ἔξημερώθησαν δια αὐτῶν νοερῶς, καὶ ὑστερὸν κατὰ τὴν παλιγγενεσίαν τῶν γραμμάτων διὰ τῆς τελειοτέρας γνώσεως τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν τῆς ἀρχαιότητος, καθωδηγήθησαν πρὸς βελτιωτέραν κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν κατάστασιν· ὅτε δὲ μᾶς ὑπομιμήσκει, εἰς τὴν ιστορίαν τῆς Ῥώμης, ὅτι καὶ ἡ ἀχανεστάτη κοσμοκρατορία ἐπὶ τέλους ὑποκύπτει εἰς τὴν δύναμιν τοῦ χρόνου, καθότι ὅταν ἀπολεσθῇ ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία καὶ διαφθαρῷσι τὰ ἥθη γηράσκουσιν ἐξ ἀνάγκης καὶ ἀφανίζονται καὶ αἱ μέγισται ἐπικράτειαι· ὅτε δὲ μᾶς φέρει ἐν τῷ μέσῳ τῶν φιλοπολέμων γερμανικῶν φυλῶν, διῶν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς μεγάλης τῶν ἔθνων μεταναστεύσεως, ἥλλοιώθη ἐξ ὀλοκλήρου ἡ κοινωνικὴ καὶ

πολιτικὴ μορφὴ τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης· ὅτε δὲ μᾶς δεικνύει εἰς τὰς ἐρήμους τῆς Ἀραβίκης τὰς πρώτας ἀρχὰς νέου θρησκεύματος καὶ νέας κοσμοκρατορίας, ἡτις, στήσασα εἰς Βαγδάτιον τὸν θρόνον αὐτῆς, συνετάραξεν ὄλοκληρα τρία τοῦ κόσμου μέρη, ἐνῷ ἐκατὸν πεντήκοντα μετ' αὐτὴν ἔτη Κάρολος ὁ μέγας συνέδεσε μὲ πολιτικὸν δεσμὸν, τὰς ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ βασιλείου διεσπαρμένας γερμανικὰς φυλὰς, καὶ 250 ἔτη μετὰ τούτου ὁ τολμηρὸς Ἰλδεβανδός ἀνήγειρε τῆς ιεροκρατίας τὸ σύστημα· ὅτε δὲ παρακολουθεῖ τὴν δεισιδαιμονίαν καὶ τὸν θρησκευτικὸν ἐνθουσιασμὸν εἰς τὰς κατὰ τῆς Παλαιστίνης στρατηλασίας, αἱ ὥποιαι διὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν ἀνθρωπότητα ἀπέβησαν ἀλλως παρὰ ὡς ἦλπιζαν οἱ ὑποκινηταὶ αὐτῶν ὁ Πάπας Οὐρβανὸς ὁ Β., Πέτρος ὁ ἐρημίτης καὶ Βερνάνδος ἐκ Κλαραβάλλης· ὅτε δὲ συνοδεύει ἐπὶ τοῦ ἀτλαντικοῦ ὥκεανοῦ τὰ πλοιάρια, διὸν ἀνακαλύφθη τὸ μέγιστον τῆς γῆς μέρος, ἡ Ἀμερικὴ, καὶ συγχρόνως ἀναπτύσσει τὰ ἀπειρά ἀκολουθήματα τῶν ἀπὸ της δεκάτης πέμπτης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεζῆς γενομένων ἀνακαλύψεων τῆς τυπογραφίας καὶ τῆς πυρίτιδος, ἐξ ᾧν ἐγεννήθησαν νέαι δοξασίαι καὶ θεωρίαι περὶ τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ κοινωνικῶν σχέσεων τῶν ἀνθρώπων· ὅτε δὲ μᾶς παριστάνει τοὺς ἀνδρας, οἵτινες κατὰ τὴν μεταρρύθμισιν τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἑκαθάρισαν τὰς αἰδίους ἀληθείας ἀπὸ τὸν παχὺν γνόφον μὲ τὸν ὄποιον ἡ ἀμάθεια καὶ ὁ πνευματικὸς δεσποτισμὸς τὰς εἶχε περιβάλει, καὶ τελευταῖον μᾶς φέρει μέχρι τῆς ἐποχῆς τῆς μεγάλης γαλλικῆς πολιτικῆς μεταβολῆς, ἀφ' ἣς μετεβλήθη σχεδὸν ἐξ ὄλοκλήρου ἡ πολιτικὴ μορφὴ τῆς Εὐρώπης καὶ ἥρχισεν ὁ ἔτι ἐπικρατῶν ἀγὼν περὶ πολιτικῆς ἐλευθερίας, περὶ ἀντιπροσωπικῶν πολιτευμάτων καὶ περὶ ἐγκαταστάσεως τῆς ἔξουσίας τοῦ δικαίου ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς αὐτοδεσποτείας.

Εἰς τὸ τέμενος τῆς ιστορίας εἴναι ἀναγεγραμμένα τὰ ὄνόματα καὶ αἱ πράξεις τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, οἵτινες ἐχρημάτισαν εὐεργέται τῶν συγχρόνων των, ἐνέπνευσαν εἰς τὸν αἰῶνα των ἀνώτερον πνεῦμα δυνάμεως καὶ λάμπουσι φαεινῶς ἐκ τοῦ σκότους, τὸ ὄποιον

πάντοθεν περικαλύπτει τὰ πλήθη οἵτινες ἐπανόρθωσαν καὶ ἐτελειοποίησαν μερίδα τινα τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων, ἐπεκόσμησαν τὰς καλὰς τέχνας ἐπιδημιουργήσαντες νέα εἰδὴ καὶ νέας μορφᾶς· οἵτινες ἔχουσαν τὸ αἷμα αὐτῶν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, ὑπὲρ τοῦ δικαίου καὶ ὑπὲρ τῆς ἡθικῆς — ἀλλ᾽ ἡ ιστορία δικτηρεῖ ἔγγεγρα μενά μὲ σοβαροὺς, ἀνεξαλείπτους χαρακτῆρας καὶ τὰ ὄνόματα τῶν θηριώδῶν ἔκεινων τεράτων, οἵτινες ἀνεφάνησαν μεταξὺ τῶν ἔθνῶν ὡς μάστιγες τῆς ἀνθρωπότητος, οἵτινες ἐπὶ γῆς αἴματορρύτου ἡγωνίζοντο μόνον ὑπὲρ τῆς ἀπλήστου αὐτῶν ἴδιοτελείας, ὑπὲρ τῆς ἴδιας αὐτῶν φιλαρχίας, ὑπὲρ τῆς ἀμέτρου αὐτῶν φιλοδοξίας· οἵτινες μετέβαλον πάντα τὰ περὶ αὐτοὺς εἰς δυστυχίαν καὶ ἀθλιότητα, καὶ κατεπάτησαν μὲ πόδα σιδηροῦν τοὺς καλοὺς τῶν προγενεστέρων αἰώνων τῆς παιδείας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ βλαστούς· οἵτινες διὰ τῆς ἀφροσύνης, τῆς κακίας καὶ τῆς πλάνης αὐτῶν ἐβράδυναν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας τῶν ἔθνῶν τὰς προόδους, ἢ ἐπέφεραν τὴν ἀπώλειαν αὐτῶν.

Ἡ σπουδὴ ἄρα τῆς καθολικῆς ιστορίας εἶναι διὰ ἕκαστον ἡμῶν καὶ τερπνὴ καὶ ἐπωφελὴς ἐνασχόλησις. Τὴν διάνοιαν ἡμῶν φωτίζει μὲ παντοδικάς γνώσεις, τὴν καρδίαν ἡμῶν διαθερμαίνει μὲ τὸν πρὸς τὰ καλὰ ἐνθουσιασμόν. Ἡ ιστορία ἀπαλλάττει τὸν νοῦν μας ἀπὸ τὴν κοινὴν καὶ μικρολόγον θεωρίαν τῶν ἡθικῶν πραγμάτων, καὶ ἔξαπλώνουσα εἰς τὰ βλέμματά μας τὴν μεγάλην τῶν αἰώνων καὶ τῶν ἔθνῶν εἰκόνα ἐπανορθώνει τὰς ἀπερισκέπτους τῆς ῥοπῆς ἀποφάσεις καὶ τὰς στενὰς κρίσεις τῆς φιλαυτίας. Συνεθίζουσα τὸν ἀνθρωπὸν νὰ συνάπτῃ ἔχυτὸν μὲ δλόκληρον τὸ παρελθόν καὶ νὰ προπορεύεται μὲ τοὺς στοχασμοὺς αὐτοῦ εἰς τὸ μέλλον συγκαλύπτει τὰ δρια τῆς γενέσεως καὶ φθορᾶς, τὰ ὅποια τόσον στενῶς καὶ βαρέως περικλείουσι τὸν ἀνθρώπινον βίον, ἐκτείνει ὡς διὰ ὅπτικῆς τινος ἀπάτης τὴν βραχεῖαν τοῦ ἀνθρώπου ὑπαρξίαν ἐπὶ τοῦ ἀπέρου διαστήματος καὶ φέρει ἀνεπαισθήτως τὸ ἄτομον εἰς τὸ γένος.

Οἱ ἀνθρώποι μετατρέπεται καὶ ἀπέργεται ἀπὸ τὴν σκληρὴν τοῦ

κόσμου· αἱ δοξαίαι αὐτοῦ φεύγουσι καὶ μεταβάλλονται μετ' αὐτοῦ· μόνη ἡ ἱστορία μένει ἀδιαλείπτως ἐπὶ τοῦ θεάτρου πολίτης ἀθάνατος ὅλων τῶν ἔθνων καὶ ὅλων τῶν αἰώνων. Καθὼς ὁ ὄμηρος Ζεὺς βλέπει μὲν αἰώνιώς φαιδρὸν ὅμικα ἐπὶ τῶν αἰματηρῶν ἔργων τοῦ πολέμου καὶ ἐπὶ τοῦ εἰρηνικοῦ βίου λαῶν τρεφομένων ἐν ἀθωότητι μὲν τὸ γάλα τῶν ποιμνίων των. Ὅσον ἀτάκτως κατὰ τὸ φαινόμενον καὶ ἀν διαικῇ καὶ διαχειρίζεται ἡ ἐλευθέρα τοῦ ἀνθρώπου θέλησις τοῦ κόσμου τὰ πράγματα, ἡ ἱστορία μολοντούτῳ καθορᾷ ἀταράχως τὴν πολύπλοκον καὶ ποικίλην ταύτην σκηνὴν, διότι ὁ ὄξυδερκής αὐτῆς ὀφθαλμὸς ἀνακαλύπτει μακρόθεν ποῦ θέλει φέρει τελευταῖον ἡ ἀναπόδραστος ἀνάγκη τὴν ἀτάκτως πλανωμένην αὐτὴν ἐλευθερίαν. Ὅτι κρατεῖ ἀποκεκρυμμένον εἰς τὸ συνειδός τοῦ Ἰλδεβράνδου καὶ τοῦ Κρομβέλλου σπεύδει νὰ τὸ ἀποκαλύψῃ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα· «ὅτι ὁ φίλαυτος ἀνθρωπος δύναται μὲν νὰ διώκῃ εὔτελεῖς σκοπούς, ἀλλ᾽ ὅμιλος ἀνεπαισθήτως προσιέδαζει καὶ διαίτων τὸ καλόν.»

Ἡ ψευδὴς λάμψις, ἡ ἐπίπλαστος δόξα δὲν τὴν θυμιδώνει αἱ προλήψεις τῶν καιρῶν δὲν τὴν παρασύρουσι· διότι ἐπιζῆται τὸ τέλος ὅλων τῶν πραγμάτων. Ηὗτον ὅτις ἔπαυσε, διηρκεσε δι' αὐτὴν ἐξίσου βραχέως· κρατεῖ θάλλοντα τὸν στέφανον τῆς δάφνης, καὶ συντρίβει τὸν ὄβελίσκον, τὸν ὅποῖον ἡ ματαιότης ἔστησε. Διαλύουσα τὰ λεπτὰ ἑλατήρια, δι' ᾧ τῆς φύσεως ἡ ἥσυχος χεὶρ ἀναπτύσσει βεβουλευμένως ἀπὸ καταβολῆς τοῦ κόσμου τὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὑποδεικνύουσα ἀκριβῶς τὸ καλὸν ἐκατορθώθη, κατὰ τὰς θείας βουλὰς, εἰς καθέκαστον αἰῶνα, ἐπανορθώνει τὸ μέτρον πρὸς στάθμισιν τῆς εὐδαιμονίας καὶ ἀξίας, τὸ ὅποῖον αἱ εἰς καθέκαστον αἰῶνα ὑπερισχύσασαι ψευδεῖς δοξασίαι ἐνόθευσαν.

Οἱ οἰνοπνεύστες αἰῶνες ἡγωνίσθησαν, χωρὶς νὰ τὸ γνωρίζωσιν ἡ νὰ τὸ σκοπεύωσι, διὰ νὰ φέρωσι τὸν ἐνεστῶτα αἰῶνα. Οἱ θησαυροὶ, τοὺς ὅποιους ἡ φιλοπονία καὶ εύφυΐα, ἡ βαθύνοια καὶ ἡ ἐμπειρία, κατὰ τὴν μακρὰν τοῦ κόσμου ἡλικίαν, συνήγαγον, εἶναι κτῆμα ἡμέτερον. Ἐκ τῆς ἱστορίας μανθάνομεν πρὸ πάντων νὰ τι-

μάθμεν πρεπόντως τὴν ἀξίαν τῶν πραγμάτων, τὰ ὅποια ἡ μακρὰ συνήθεια καὶ ἡ ἀναμφισβήτητος κτῆσις μᾶς κάμνουσι νὰ βλέπωμεν μὲ ἀδιαφορίαν ἢνα παραγγωρίζωμεν ἀγαθὰ πολύτιμα, ῥαντισμένα μὲ τὸ αἷμα τῶν χρηστοτέρων, τῶν εὐγενεστέρων ἀνδρῶν, τὰ ὅποια διὰ μεγάλων κόπων πολλῶν γενεῶν ἔμελλον νὰ ἀποκτηθῶσι. Τις εἴς ἡμῶν, ὅστις μὲ τὴν εὐφυΐαν συνδέει καὶ εὐαισθησίαν, δύναται νὰ ἀναπολήσῃ τὴν μεγάλην ταύτην ὄφειλήν, χωρὶς νὰ γεννηθῇ εἰς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἡ ἐπιθυμία νὰ ἀποτίσῃ εἰς τὴν ἐπερχομένην γενεὰν τὸ χρέος, τὸ ὅποιον δὲν δύναται πλέον νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὴν παρελθοῦσαν; Πόθος εὐγενής πρέπει νὰ φλέγῃ ἕκαστον ἐξ ἡμῶν νὰ προσθέσωμεν καὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων μέσων συμβολὴν τινὰ εἰς τὸ πλούσιον αἰληρονόμημά τῆς ἀληθείας, τῆς ἡθικῆς καὶ ἐλευθερίας, τὸ ὅποιον παρελάθομεν ἀπὸ τοὺς προγεγονότας καὶ ὁφείλομεν νὰ παραδώσωμεν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους, καὶ οὕτω νὰ συνάψωμεν εἰς τὴν ἀΐδιον ἀλυσιν, ἥτις συνδέει πρὸς ἀλλήλας ὅλας τὰς γενεὰς τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ τὴν πρόσκαιρον ἡμῶν ὑπαρξίαν. "Οσον διάφορος καὶ ἀν εἶναι ὁ προορισμὸς ὑκῶν εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, ὅλοι δύνασθε νὰ συνεισφέρετε τὶ εἰς αὐτήν! Εἰς πᾶσαν ἵκανότητα εἴναι ἀνεῳγμένη ἡ πρὸς τὴν δόξαν, ἡ πρὸς τὴν ἀθανασίαν ὁδὸς, πρὸς τὴν ἀληθινὴν δηλαδὴν ἀθανασίαν, ὅταν ἡ ἀγαθὴ πρᾶξις ζῆ καὶ σπεύδῃ εἰς τὰ πρόσω, ἀν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ πράττοντος παραδοθῇ εἰς τὴν λήθην.

Σειρὰ μακροτάτη συμβεβηκότων, συνδεδεμένων πρὸς ἀλληλα ὡς αἵτια καὶ ἀποτέλεσμα, ἀρχεται ἀπὸ τῆς ἐνεστώστης τοῦ χρόνου ῥοπῆς καὶ προβαίνει ἀνωτάτω μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Καθ' ὅλοκληράν καὶ ἐντελῶς δύναται νὰ συμπεριλάβῃ, νὰ ἐποπτεύσῃ αὐτὰ μόνος ὁ ἀπέραντος νοῦς· ἀλλ' εἰς τὸν ἀνθρωπὸν ἐτέθησαν στενώτερα δρια. Ἄπειρος ἀριθμὸς ἐκ τῶν συμβεβηκότων ἡ δὲν εὔρου παντάπασιν ἀνθριώπινον μάρτυρα καὶ παρατηρητὴν, ἡ δὲν παρεδόθησαν εἰς τὴν μνήμην διὰ σημείων διαρκῶν. Τοιαῦτα εἴναι ὅλα τὰ προγενέστερα τῆς γενέσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ τῆς εὑρέσεως τῶν σημείων. Πηγὴ πάσης ιστορίας εἴναι ἡ διὰ

λόγου παράδοσις, καὶ ὅργανον ταύτης ἡ γραφή ὀλόκληρος ἀρα ἡ ἐποχὴ πρὸ τῆς εὑρέσεως τῆς γλώσσης, ὅσον σπουδαία καὶ ἀν ἐστάθη ἐν γένει καθ' ἔαυτὴν, λογίζεται διὰ τὴν ἴστορίαν ὡς μὴ ὑπάρχουσα. Ἀλλὰ καὶ ἀφοῦ εὑρέθη ἡ γλῶσσα καὶ ἐγεννήθη διὶ αὐτῆς ἡ εὐκολία τῆς ἀφηγήσεως καὶ περαιτέρω διαδόσεως γεγονότων πραγμάτων, ἡ διάδοσις αὕτη ἐγίνετο κατ' ἀρχὰς διὰ τοῦ ἀβεβαίου καὶ ἀστάτου μέσου τοῦ προφορικοῦ λόγου. Ἀπὸ στόματος εἰς στόμα διεδίδοντο τὰ συμβάντα εἰς μακρὸν αἰώνων διάστημα, καὶ ἐπειδὴ διέβαντο διὶ ὄργανων τὰ ὅποια καὶ μεταποιοῦσι καὶ μεταποιοῦνται ἐπρεπεν ἀναγκαίως νὰ πάθωσιν ἀλλοιώσεις. Ἡ ζῶσα ἀρα παράδοσις εἶναι πηγὴ τῆς ἴστορίας ἀβέβαιος, καὶ διὰ τοῦτο ὅλα τὰ συμβεβηκότα, ὅσα ἔλαθον χώραν πρὸ τῆς εὑρέσεως τῆς γραφῆς, εἶναι ὀλίγον χρήσιμα εἰς τὴν πραγματικὴν ἴστορίαν. Ἀλλὰ καὶ ἡ γραφὴ δὲν εἶναι ἀφθαρτος· ἀναρίθμιτα ἔγγραφα μνημεῖα τῆς ἀρχαιότητος ἥφαντίσθησαν ἀπὸ τὸν χρόνον καὶ ἀπὸ τὰς περιστάσεις, καὶ μόνον κατ' ἀναλογίαν ὀλίγα λείψανα διεσώθησαν ἐκ τοῦ ἀρχαίου κόσμου μέχρι τῆς εὑρέσεως τῆς τυπογραφίας· τὸ πλεῖστον μέρος διοῦ μὲ τὰς πληροφορίας, τὰς ὅποιας ἔμελλον νὰ μᾶς φέρωσιν ἡ φανίσθη διὰ τὴν ἴστορίαν. Τελευταῖον μεταξὺ τῶν ὀλίγων, τὰ ὄποια ἐφείσθη ὁ χρόνος, τὰ πλειότερα παρεμορφώθησαν ἀπὸ τὰ πάθη, ἀπὸ τὴν ἀκρισίαν, καὶ συχνὰ καὶ ἀπὸ αὐτὴν τῶν συγγραφέων τὴν μεγαλόνοιαν. Ἀπὸ δυσπιστίαν κυριευόμεθα πάντοτε ὀσάκις ἔχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν ἀρχαιότατα τῆς ἴστορίας μνημεῖα, καὶ ἡ αὐτὴ δυσπιστία μᾶς κρατεῖ πολλάκις καὶ ὅταν ἀνερευνῶμεν τὰ χρονικὰ καὶ αὐτῶν τῶν ἡμερῶν μας. Ἄν, ἀκροώμενοι μάρτυρας περὶ συμβάντων γενομένων πρὸ ὀλίγου, μεταξὺ ἀνθρώπων μεθ' ὧν συζῶμεν, καὶ εἰς πόλιν, τὴν ὅποιαν κατοικοῦμεν, δυνάμεθα μόλις καὶ μετὰ πολλοῦ κόπου, ἐκ τῶν ἀντιφατικῶν αὐτῶν καταθέσεων, νὰ ἀγακαλύψωμεν τὴν ἀλήθειαν· μὲ πόσην τόλμην καὶ ἀνδρείαν δὲν πρέπει νὰ ὀπλισθῶμεν ὀσάκις ἐπιχειροῦμεν νὰ ἐκθέσωμεν τὰ πράγματα λαῶν καὶ χρόνων οἵτινες ἀπέχουσιν ἀφ' ἡμῶν τόσους αἰώνας καὶ διαφέρουσι τοσοῦτον κατὰ τὰ ἡθη;

Ἐκ τοῦ μεγάλου ἀθροίσματος τῶν ὑπὸ τῆς κριτικῆς ἐπιστήμης βεβαιωθέντων συμβεβηκότων διαχωρίζει ὁ συγγραφεὺς τῆς καθολικῆς ἴστορίας ἐκεῖνα μόνα, ὅσα εἶχον οὐσιώδη ἀναντίόρητον, εὐπαρακολούθητον ἐπιρρόην εἰς τὸν σημερινὸν τοῦ κόσμου σχηματισμὸν καὶ εἰς τὴν κατάστασιν τῆς ζώσις τῶν ἀνθρώπων γενεᾶς.¹ Η σχέσις λοιπὸν τῶν ἴστορουμένων πρὸς τὴν σημερινὴν τοῦ κόσμου κατάστασιν πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ἀπὸ τὸν συλλέγοντα ὕλην πρὸς σύνταξιν γενικῆς ἴστορίας.² Η καθολικὴ ἴστορία ἀναχωρεῖ ἀπὸ συμβεῖν ἀντίθετον ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κόσμου. Καὶ τῶν μὲν συμβάντων ἡ ἀληθῆς σειρὰ καταβαίνει ἀπὸ τὴν πρώτην τῶν πραγμάτων ἀρχὴν πρὸς τὴν σημερινὴν αὐτῶν τάξιν³ ὃ δὲ συγγραφεὺς τῆς καθολικῆς ἴστορίας ἀνέρχεται ἀπὸ τὴν νεωτάτην τοῦ κόσμου κατάστασιν ἀνω πρὸς τὴν ἀρχὴν τῶν πραγμάτων. Αναβαίνων μὲ τὴν διάνοιαν αὐτοῦ ἀπὸ τὸ ἐνετώς ἔτος καὶ τὴν ἐνετῶσαν ἐκαπονταετηρίδα εἰς τὴν προσεχῶς παρελθοῦσαν, σημειῶν ἐκ τῶν συμβεβηκότων ἐκεῖνα τὰ ὅποια περιέχουσιν ἐξήγησιν τῶν παρεπομένων καὶ ἔξακολουθῶν τὴν πορείαν ταύτην βῆμα πρὸς βῆμα μέχρι τῆς ἀρχῆς ὅχι τοῦ κόσμου, διότι ἐκεῖπε δὲν τὸν φέρει κανεὶς ὀδηγὸς, ἀλλὰ μέχρι τῆς ἀρχῆς τῶν μνημείων, δύναται τότε νὰ ἐπανακάμψῃ τὴν ὅδον, τὴν ὅποιαν ἔβαδιτε, καὶ παρακολουθῶν τὴν σειρὰν τῶν συμβεβηκότων νὰ καταβῆ ἀκολύτως καὶ μετ' εὐκολίας ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῶν πραγμάτων μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων. Καὶ τοῦτο εἶναι ἡ καθολικὴ ἴστορία, τῆς ὅποιας μέρη τινὰ προτιμέμεθν νὰ ἐκθέσωμεν. Ἀλλ' ἡ ἴστορία, ἐκθέτουσα ἀπλῶς ἐν κατόπιν τοῦ ἀλλου τὰ γεγονότα, δὲν θελεν ἀποτελέσει εἰμὴ ἀθροισμα τεμαχίων, οὐδὲ θελεν εἴσθαι ἀξία τοῦ ὄνοματος τῆς ἐπιστήμης ἐὰν δὲν παρελάμβανε συμβούλων αὐτῆς τὴν φιλοσοφίαν, ἡτις συνείρουσα τὰ ἀσυνάρτητα ἐκεῖνα τεμάχια δι' ἀριθμὸν καὶ συνδέσμων ἐπιστημονικῶν καὶ μάλιστα διὰ τῆς ἀναλογίας, μετατρέπει τὸ ἀριθμοφρον ἀθροισμα εἰς εὔρυθμον σύστημα, εἰς ὅλον συνεγένες καὶ ἔλλογον. Ὁ τι κυρίως ἐμπνέει πνεῦμα καὶ ψυχὴν, διὸ διέστη σημασίαν καὶ χρησιμότητα εἰς τὴν ἴστορίαν εἶναι ἡ φιλοσοφία· χωρὶς φιλοσοφικὸν βλέμμα δὲν δύναται νὰ

γίνη ούτε ἔρευνα ἐπωφελής, ούτε σπουδὴ καὶ κρίσις τῶν γεγονότων. Διὶ αὐτῆς μόνον τὰ μερικὰ καὶ καθ' ἑκαστα δύνανται νὰ ἀναγθῶσιν εἰς γενικὰ, διὶ αὐτῆς δύνανται νὰ εὑρεθῶσιν οἱ αἰώνιοι καὶ ἀναγκαῖοι λόγοι, διὰ τὰ τυχαίως καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον, αὐτομάτως ἢ αὐτοθούσιας γινόμενα. Εὔφυσις ἀραι ὥνδυμασαν τινὲς τὴν φύλοσοφικὴν ιστορίαν ὀπισθοδάμονα προφητείαν, διότι εἰς τὸν θεωρητικὸν τοῦ παρελθόντος νοῦν ἀποκαλύπτεται τῶν γεγονότων καὶ συμβεβηκότων ἡ κοινὴ καὶ μεγάλη ὁδὸς, μολονότι εἰς τὰ κατὰ μέρος διαφέρουσι τοσοῦτον ἀπ' ἀλλήλων.

Δύο τρόποι θεωρίας, ἀμφότεροι ἔξισου πρόξενοι ἀπελπισίας, ὑπάρχουσι περὶ τῆς φύσις καὶ τῆς ἀλητλουχίας τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Κατὰ τὴν μίαν ἐκ τῶν θεωριῶν τούτων τὸ μέγα τῆς παγκοσμίου ιστορίας δρᾶμα εἶναι ἀπλοῦν ὑφασμα τυχαίων συμβεβηκότων καὶ περιστάσεων· κατὰ τὴν ἑτέραν, ἣτις ἀρνεῖται πᾶσαν ἐλευθερίαν καὶ αὐτεξουσιότητα, τὸ πᾶν λογίζεται ἔργον ἀφύκτου ἀνάγκης, ὅλα ἀποδίδονται εἰς ἀμετάτρεπτον πρωριτισμένην εἰμαρμένην. Ἐν ἀποδεγμῶμεν τὴν πρώτην δοξασίαν θέλομεν κυριευθῆ ἀπὸ ἀπελπισίαν, διτὶ τὸ μηδὲν δύναται νὰ ἔξαφανίσῃ ἡμᾶς, τὰ ἔργα ὄλοκλήρου τῆς ζωῆς ἡμῶν, τὰς γενναιοτέρας τῶν μεγάλων ἀνδρῶν πρόξεις, τὰ ἔθνη, τὸν κόσμον ὄλοκληρον. Κατ' εὐτυχίαν ἡ θεωρία αὕτη δὲν ἔχει καμμίαν στερεὰν βάσιν, εἶναι ἀποκύημα τῆς ἀπογνωσίας τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, ἀντιφάσκει εἰς τὴν περὶ προνίας πίστιν, ἐγκεχαραγμένην βαθέως εἰς ὅλων ἡμῶν τὰς ψυχάς, ἀντιθαίνει εἰς τὴν θρησκείαν, ἣτις εἶναι ἀρχαίας ὅσον καὶ αὐτὸς ὁ κόσμος· εἰς τὴν φύλοσοφίαν, ἀν αὕτη δὲν εἶναι κενὸν μόνον ὄνομα. Ὁ Μωσῆς, ὁ Πλάτων, ὁ Κονφούκιος καὶ αὐτὸς ὁ Μωάμεθ ἐδίδασκον, ἐκήρυττον εἰς τὰ ἔθνη αὕτῶν θεὸν ἐφορέύοντα, διοικοῦντα τὰ πάντα. Εἰς τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ μᾶς φέρει ἡ θεωρία τῆς εὐρυθμίας τοῦ κόσμου, ἡ παρατήρησις τῆς ἐν ἡμῖν ἀνωτέρας φύσεως, ἡ ἔρευνα τῆς ιστορίας. Βεβαίως ὑπάρχει θεὸς εἰς τὴν ιστορίαν· διοικῶν τὰς τύχας τῶν ἀνθρώπων, ἐγείρων καὶ ἐμπνέων τοὺς ἀνδρας, οἵτινες δίδουσι τὴν ἑοπήν εἰς τὰ ἀνθρώπινα πράγματα. Γιγάντων

ἀπ' αἰῶνος πῶς πράττουσιν οἱ ἀνθρωποι φύκωδόμησεν ἐπὶ ἀνθρωπίνων ἔργων καὶ ἐπὶ ἀνθρωπίνης θελήσεως κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ γρόνου τὸ σοφὸν αὐτοῦ σύτημα. Περὶ τῆς δευτέρας δοξασίας φρονοῦμεν ὅτι ἀν ἐγίνετο κοινὸν δόγμα, ἦθελε μετατρέψει τὴν ἀνθρωπότητα εἰς νεκρὰν λίμνην· ἀλλὰ κατ' εὐτυχίαν ἡ δόξα αὕτη ἔχει εἰς τὴν ἀνθρώπινον καρδίαν τὸν μέγιστον αὐτῆς ἐχθρόν. Οἱ ἀνθρωποι ἔχουσιν ἐν ἑκυτοῖς τὴν συνείδησιν ὅτι δύνανται νὰ ἐκλέγωσι μεταξὺ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ, μεταξὺ τοῦ πράττειν καὶ τοῦ παραλείπειν· τὴν παράβασιν τοῦ νόμου τούτου τιμωροῦσιν, ἐκδικοῦσιν τοῦ συνειδότος αἱ τύψεις. Ἐν γένει ὁ ἀνθρωπος δημιουργεῖ αὐτὸς τὴν ἑαυτοῦ τύχην. Ως πρὸς ἐν μόνον ὑπάρχει ἀτέλιος τῆς φύσεως νόμος, ὅτι πάντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, θίνη, πολιτεῖαι, νόμοι, φιλοτεχνήματα ὑπόκεινται ἀναγκαῖως εἰς τὴν φύσην. Ἀλλὰ πότε θέλει ἔλθει ἡ ὥρα τῆς φθορᾶς αὐτῶν εἶναι ἀδηλον. Κανεὶς δὲν ἕξεύρει τὸ τέλος του· μόνον τὸ γεγονός γνωρίζομεν ώς ἀπαραίτητον. Διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ζητῶμεν νὰ δικαιώσωμεν τὴν ράβυμίαν καὶ μοχθηρίαν προτείνοντες τὸ πεπρωμένον. Ἐν μόνον γνωρίζομεν μετὰ βεβαιότητος, τὸν νόμον, τὸν ὄποιον μᾶς διδάσκει τὸ συνειδός ἡμῶν· κατ' αὐτὸν ὀφεῖλομεν νὰ διαγωμεν· πρέπει ἀδιακόπως νὰ εἴμεθα ἐνεργοὶ καὶ νὰ πράττωμεν τι, ωσδὴν νὰ ἐργαζόμεθα διὰ τὴν αἰωνιότητα· καθότι εἶναι ἀδηλον πότε θέλει καταλάβει καὶ ἡμᾶς ὅλων τῶν θυητῶν ἡ τύχη. Ἀλλὰ καὶ ἀν γνωρίζωμεν ὅτι θέλομεν ἀπολεσθῆ, πάλιν πρέπει νὰ παλαιώμεν μὲ τὴν ἀνάγκην. Δέν ὑπάρχει λαμπρότερον θέαμα, πού ποτε ὁ ἀνθρωπος δὲν δεικνύεται μεγαλήτερος, παρὸτε ὅταν ἀγωνίζεται πρὸς ἀνωτέραν, ὑπερβάλλουσαν δύναμιν, ὅταν παλαιή πρὸς τὸ κατὰ τὸ φυινόμενον ἀφυκτὸν πεπρωμένον ὑπὲρ τοῦ δικαίου, ὑπὲρ τῆς δικτηρίσεως τῆς ιδίας αὐτοῦ ἀξίας. Οὕτω τρεῖς δυνάμεις βάλλουσιν εἰς κίνησιν τὴν μεγάλην τοῦ κόσμου μηχανὴν — αἱ τρεῖς ἀρχαὶ πάντων, ὅσα γίνονται, ἐξ ὧν ἀναπτύσσεται ὅλόκληρος ἡ ιστορία· ἡ τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθέρα θέλησις, ἡ φύσις δὲστὶ ὁ νόμος παντὸς ἐπιγείου ὅντος, ἡ θεία πρόνοια. Ἡ μὲν ἀγνῷοι τὸν ἀνθρωπὸν τὸ αἰωνίως εἰμαριμένον μᾶς διδάσκει ὑ-

ποταγήν· ἡ ἔννοια τῆς θείας προνοίας γεννᾷ ἐν ἡμῖν διηνεκῶς νέας ἐλπίδας, προκαλεῖ νέαν ἐνέργειαν. "Ἄσ μὴν ἀφίσωμεν ποτὲ τὴν εἰς ταύτην πεποίθησιν ἡμῶν νὰ σθεσθῇ· ἀς μὴν ἀποβάλωμεν τὴν πίστιν, ὅτι θεία πρόνοια τρέπει τὰ πάντα πρὸς τὸ βέλτιον ἡμῶν· καὶ ἄν ποτε νομίσωμεν ὅτι βλέπομεν δυστυχήματα, ἀς ἀποδώσωμεν τοῦτο μᾶλλον εἰς τὴν ἀσθενῆ ἡμῶν ὅρασιν ἥτις ἀδυνατεῖ νὰ ἐποπτεύσῃ τὸ ὅλον.

"Ἔπο τοιαύτην ἔποψιν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν αἱ μεταβολαὶ, τὰς ὁποίας περιγράφει ἡ ἱστορία. Εἶναι ἀναγκαῖαι, διότι γεννῶνται εἴς αἰτίας ἡμῶν καὶ ἀποβαίνουσι πρὸς ὅφελος ἡμῶν· εἶναι εἰς τὸν ἡθικὸν κόσμον, ὅτι αἱ θύελλαι εἰς τὸν φυσικὸν ἀναψύχουσι, ἀναζοωγονοῦσιν, ἀν καὶ καταστρέφωσιν ἐν μέρει. Τοιοῦτος εἶναι ὁ δρόμος τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων· ἀφοῦ μὲ τὸ αὐτεξούσιον εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον ἡ ἀμαρτία, τὸ ἀνθρώπινον γένος ἐπανορθῦσται καὶ διδάσκεται μόνον ἐκ τῶν ἰδίων αὐτοῦ παθημάτων. Ὁ ἀνθρωπός, τοῦ ὅποιού αἱ συνήθεις ἔζεις μετατρέπονται εἰς δευτέραν φύσιν, δὲν παραιτεῖ ποτὲ ἐκουσίως τὸ παλαιόν· πρέπει νὰ παρέλθωσι γενεκὶ ὀλόκληροι, ώς τὸ γένος τῶν Ἰουδαίων τῆς Αἰγύπτου εἰς τὴν ἔρημον, διὰ νὰ γίνωσιν αἱ ἐπερχόμεναι ἐπιδεκτικαὶ τοῦ καλοῦ. Οὕτε αὐτὸς ὁ χριστιανισμὸς δὲν ἦθελεν ἵσως ἀναγεννήσει τὸν πεπαλαιωμένον κόσμον ἀνεύ τῆς θυέλλης τῆς μεταναστεύσεως τῶν βαρβάρων ἔθνῶν. Οὕτως αἱ μεγάλαι πολιτικαὶ μεταβολαὶ γεννῶνται ἐκ τῆς διαφθορᾶς, ὅταν γένη γρείχ μεγάλης ἐπανορθώσεως· εἶναι αἱ κρίσεις τῶν νοσημάτων τῶν ἔθνῶν καὶ τῶν πολιτεῶν. Ἀλλ' ὅμως ὅχι πανταχοῦ, οὐδὲ πάντοτε, ἐπανέρχεται μετὰ τὴν θύελλαν καληπτέρα κατάστασις, στερεωτέρα ὑγείᾳ· διότι καθὼς καὶ εἰς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα τὸ πᾶν κρέμαται ἐκ τούτου, ἀν ὑπάρχῃ εἰσέτι δύναμις, καὶ ἀξία νέας ζωῆς. Ὁ διότι πᾶν ἔθνος γηράσκει· πᾶσα πολιτεία ἔχει τὸ τέλος της· ἐκ τῆς εὐτυχίας πηγάδεις ἡ δυστυχία, καὶ ὅτι μᾶς ἀγύψωσε, τοῦτο πάλιν μᾶς κατακρημνίζει· διότι οἱ ἀνθρωποι ἀφότου ὑπάρχει ὁ κόσμος δὲν ἐδάχθησαν νὰ μένωσι πιστοὶ εἰς τὸν μέγαν γόρμον τῆς μετριότητος.

Οὔτως ἡ θεία πρόνοια μᾶς φέρει, καθὸ δὲ θρώπους ἀδυνάτους, διὰ παθημάτων πρὸς νέαν ζωὴν. Ἀλλ' ὁ ἀνθρωπος δὲν πρέπει νὰ ἀναλαμβάνῃ αὐτὸς τὸ ἔργον τῆς θείας προνοίας· δὲν πρέπει ποτὲ ἡμεῖς αὐτοὶ νὰ ποιῶμεν τὰ κακὰ, ἵνα ἐλθῃ τὰ ἀγαθά. Ἐκαστος ἀς ποιῇ τὸ δίκαιον, τὸ πρέπον, τὸ ὑπόλοιπον ἔρχεται παρὰ τοῦ θεοῦ.

Περὶ τοῦ τις ὁ σκοπὸς τῆς θείας προνοίας ὡς πρὸς τὸ ἀνθρώπινον γένος γνωρίζομεν μετὰ βεβκιότητος τόσον μόνον, ὃσον μᾶς διδάσκει ἡ ιστορία· τοῦτο δὲ εἶναι ὀλίγον. Καθὼς δὲ τὰ κτίσματα οὗτα καὶ ἡ γῆ ἔχει τοὺς χρόνους της· καθὼς εἶχεν ἀρχὴν, οὕτω θέλει ἔχει καὶ τέλος. Ἀν ἐγεννήθη ἐκ τοῦ πύρος, ἀρχίζει ἥδη νὰ ἀποψύχεται πρὸς βορὸν· δὲν ἐκ τοῦ ὄντος, βλέπομεν τὰ ὅρη ἀπογυμνούμενα καὶ σθεννυμένας τὰς πηγὰς τῆς ζωῆς, τοὺς ποταμούς. Τὸ δὲ ἀνθρώπινον γένος θέλει ἄρα γε προθαίνει διηγεκῶς εἰς τὰ πρόσω, ἢ θέλει γηράσει ἐπὶ τέλους μετὰ τῆς γῆς; Ὅτι τὰ ἔθνη ἔχουσιν ἡλικίας, ὑπεδείχθη ὑπὸ διαφόρων· ἡλικίαν ἔχει καὶ ἔκαστον τῆς γῆς μέρος, πιθκῶς καὶ ὀλόκληρον τὸ ἀνθρώπινον γένος. Ἀφοῦ ἡ παιδεία περιέλθει κύκλῳ τὴν γῆν, ζωὰς ἔχει χρείαν ἀναγεννήσεως. Κανὲν ἔθνος, τὸ διοῖον διώδευσεν ὀλόκληρον αὐτοῦ τὸν κύκλον, δὲν ἀκμάζει πάλιν χωρὶς ἀναγέννησιν. Πρὸ πολλοῦ τὸ κράτος ὑπάρχει εἰς τὴν Εὐρώπην ἀλλ' ὅταν ἀνθοῦσιν οὗτοι, μαραίνονται οἱ ἄλλοι. Φχίνεται λοιπὸν ὅτι καθὼς ἡ γῆ στρέφεται περὶ τὸν ἡλιον, οὕτω καὶ ἡ ἀνθρωπότης περιφέρεται διηγεκῶς περὶ τὴν ἰδέαν τῆς ἀνωτάτης τελειότητος, ποθοῦσα αὐτὴν ἀδιαλείπτως, ζωογονούμενη δὶ αὐτῆς, χωρὶς ποτὲ νὰ ἀφικνῆται πρὸς αὐτὴν, καθὼς οὐδὲν γῆκαί ἡλίος δὲν συμπίπτουσιν εἰς τὴν πορείαν των· καὶ καθὼς οὗτος δὲν φωτίζει οὐδὲ θερμαίνει συγχρόνως, οὕτε κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον δὲν τῆς γῆς τὰ μέρη· καθὼς δὲν εἶναι ποτὲ ἔξιτον γόνυμοι καὶ εὔφοροι δὲν τῆς γῆς αἱ γῶραι, ἢ καθὼς δὲν γίνονται ὄλοι οἱ ἀνθρωποι εὔρωπαι, παρόμοια οὐδὲ ὀλόκληρον τὸ ἀνθρώπινον γένος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παιδευθῇ ἐν τῷ αὐτῷ, ἢ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. Ὅταν οὗτοι ἔχουσιν ἡμέραν, ἐκεῖνοι ἔχουσι γύκτα-

ὅταν ἐνταῦθα ὑπάρχει χώρα ἔαρος, ἐκεῖ εἶναι χώρα χειμῶνος κατὰ τὸ ηθικὸν ἐπίστης ως καὶ κατὰ τὸ φυσικόν. Ποτὲ εἰς οὐδένα αἰώνα δὲν δύναται νὰ φθάσῃ κάνεν ἔθνος, ως οὐδὲ κάνεις κατὰ μέρος ἀνθρωπος, κατὰ πάντα λόγον τὴν τελειότητα. Πῶς ἡδύνατο ἡ ἀπέραντος δύναμις, ἥτις ἐνοικεῖ εἰς τὸν ἀνθρωπὸν, νὰ ἔξαντληθῇ εἰς μίαν τοῦ χρόνου ροπήν; ὁ τελειότατος ἀνθρωπὸς εἶναι μόνον τὸ ἀνθρώπινον γένος· καὶ ἡ ἴστορίκη τοῦ τελειοτέρου ἀνθρώπου εἶναι ἡ καθολικὴ ἴστορίκη. Ἐκ τούναντίου αἰώνις τις, μέρος τι τῆς γῆς, ἔθνος τὶς, καθὸ μέρη καθ' ἐαυτὰ, παριστάνουσι καὶ μόνον ἐν τι μόριον τῆς ἀνθρώπινης τελειότητος, μίαν τινα ἰδιότητα τῆς ἡμετέρας φύσεως κατὰ τὴν πλήρη αὐτῆς ἀνάπτυξιν. Εἰς τὴν Ἀσίαν λ. χ. ἀναπτύσσεται πρὸ πάντων ἡ φαντασία καὶ τὸ αἰσθήμα· εἰς τὴν Εὐρώπην ὑπερισχύουσιν αἱ διανοητικαὶ δυνάμεις· οἱ Ἑλληνες διεκρίνοντο κατὰ τὴν περὶ τὸ καλὸν ἔξογον αἰσθήσιν· οἱ Ῥωμαῖοι διὰ τῶν ὅπλων καὶ τῆς νομοθεσίας των· οἱ Ἰουδαῖοι συνέλαβαν καὶ διετήρησαν τὴν καθαρωτέραν περὶ θεοῦ ἔννοιαν· οἱ ἄγριοι ἔξεγουσι κατὰ τὴν ὁξύτητα τῶν φυσικῶν αἰσθήσεων. Ἀλλ' ὅμως δὲν φθάνουν ὅλα τὰ ἔθνη ὑψηλὸν τῆς τελειότητος βαθμὸν, οὔτε διέρχονται ὅλας τὰς ἡλικίας· ὑπάρχουσιν ἔθνη τὰ ὄποια ως οἱ κατὰ μέρος ἀνθρωποι, γεννῶνται ἀνάπηρα καὶ σωματικῶς καὶ ψυχικῶς, τὰ ὄποια ἀποθνήσκουσι κατὰ τὸ μέσον τῆς ἡλικίας αὐτῶν· περὶ τούτων λέγομεν μετὰ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου· «Σὺ τὶς εἶ, ἀνθρώπε, ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ θεῷ; Μὴ ἔρει τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι· Τί με ἐποίησας οὔτως; ἢ οὐκ ἔχει ἔξουσίαν ὁ κεραμεὺς τοῦ αὐτοῦ φυράματος ποιῆσαι ὃ μὲν εἰς τιμὴν σκεῦος, ὃ δὲ εἰς ἀτιμίαν; » Ὁ ἀνθρωπὸς μολοντοῦτο δύναται νὰ εὐδαιμονήσῃ ἐν τῷ μέσῳ παντὸς ἔθνους, ὑπὸ οἰονδήποτε κλίμα, ἡ ἐυδαιμονία συνίσταται κυρίως εἰς τὴν αὐτάρκειαν, καὶ αὕτη ὑπάρχει συνήθως ὅπου ὑπάρχουν αἱ ὀλιγώτεραι χρεῖαι· ὅθεν κάνεν γένος ὅπου ποτὲ καὶ ἀν ζῆ, δὲν ζῆ ἐπὶ ματαίῳ· τὰ πλεῖστα νομίζουσιν ἡδη εὐδαιμονίαν αὐτὴν τὴν ζωήν· ὅσα δὲν τελειοποιοῦνται καθ' ἐαυτά, ὑπουργοῦσιν εἰς ἄλλα ἐπικρατέστερα ἔθνη καὶ εἰς ἄλλα τῆς γῆς μέρη· καὶ οὔτως ὅλος συντε-

λοῦσι τὸ καθ' ἑαυτοὺς, εἰς τὴν πρόοδον, εἰς τὴν τελειοποίησιν τῆς ἀνθρωπότητος.

Τὸ εὐγενέστερον εἰς τὸν ἀνθρωπὸν εἶναι αἱ ιδέαι, ἡ τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ καλοῦ, τοῦ δικαίου. Εἰς τὴν Εὐρώπην, τῆς ὁποίας τὴν ιστορίαν γνωρίζομεν ἀκριβέστερον παρὰ τὴν τῶν ἄλλων τῆς γῆς μερῶν, φαίνεται ὅτι κατὰ καιρούς καὶ ἐκ διαδοχῆς ἐπεκράτει πάντοτε μία τις ἐκ τῶν ιδεῶν τούτων. Ζωοποιοῦνται αἱ ιδέαι εἰς τοὺς ἀνθρώπους διὰ ἀναμιζεως ὑλικῶν ἐλατηρίων. Ὅταν κατά τινα αἰῶνα ὑπερισχύσωσι ταῦτα, τότε πρέπει νὰ βασιλεύσῃ ἄλλη νέα ιδέα, εἰδεμὴ ὁ ἀνθρωπὸς ἀπόλλυται ἴθικῶς. Ἀλλ' ἐκεῖνο δὲν γίνεται ἀνευ βιαλῶν μετατροπῶν. Οὕτω εἰς τοὺς Ἐλληνας ἤκμαζε πρὸ πάντων ἡ αἰσθητικὴ ἡδονὴν, ἡ Ἐλλὰς ἐφθάρη καὶ ἔγινε τῆς Ἰωμῆτος ὑπήκοος, ως μετ' οὐ πολὺ καὶ ὅλος σχεδὸν ὁ τότε γνωστὸς κόσμος. Μετὰ ταῦτα ἀνεφάνη μεταξὺ τῶν γερμανικῶν φυλῶν ιδία-ζουσα εὔσεβεια, ἥτις μετετράπη εἰς δεισιδαιμονίαν, τότε παρήκμασεν ἡ ἱεροκρατία, καὶ ὑπερίσχυσε τὸ αἰσθητικὸν τοῦ δικαίου, ὡρί-θησαν ἀκριβέστερον τὰ ὅρια τῆς πνευματικῆς ἔξουσίας, ἐσχηματί-θησαν μόνιμα πολιτεύματα, ἐσυστήθησαν πολιτεῖαι καὶ ἐγεννήθη σύστημα πολιτικῆς περιλαμβάνον ἐντὸς τοῦ κύκλου αὐτοῦ ὅλα τὰ ἔθνη. Ἐν τούτοις ἔγινεν ἡ μετάβασις τοῦ μεσαιωνος εἰς τὴν ιστο-ρικὴν περίοδον τῶν νεωτέρων χρόνων. Κατὰ τοῦ δικαίου ὑπερίσχυ-σε τελευταῖον ἡ φιλαυτία, καὶ ἐδηλώθη διὰ δεινῶν ἀνατροπῶν τῶν ὑλικῶν ἐλατηρίων καὶ συμφερόντων ἡ ὑπερίσχυσις· μεθ' ὁ ἡ-γερθη σφοδρὰ πρὸς τὸ ἐπίστασθαι ὅρη, ως νὰ ἔμελλεν ἡ σαφής, ἡ ἐναργῆς γνῶσις νὰ μᾶς φέρῃ πρὸς τὴν εἰρήνην, πρὸς τὴν τελειό-τητα περὶ τὰς τέχνας, πρὸς τὴν ἀληθῆ καὶ καθαρὰν θρησκείαν. Συγχρόνως ἐξύπνησε πνεῦμα ἐρεύνης καταγινόμενον νὰ ἀνακρίνῃ, νὰ ἀνιχνεύσῃ τὰ πάντα, νὰ ἀνασηκώσῃ πᾶν προκάλυμμα, νὰ γνω-ρίσῃ τὴν ἀκροτάτην ἀλκίθειαν. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν, ὅτι ἐκτὸς τῆς ἐν τῇ ἡμετέρᾳ συνειδήσει ἐνοικούσῃς ιδέας δὲν γνω-ρίζομεν τὴν πλέον περὶ τῶν θείων πραγμάτων. — ὅτι δὲν ζῶμεν

μόνον διήμας αὐτούς, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὄφελος τοῦ κόσμου — ὅτι πᾶσι θεωρίᾳ ἔχει ἀξίαν καθόσον ὑπάρχει εἰς ἀναφορὰν πρὸς τὸν πρακτικὸν βίον.

Τοὺς ὀλίγους αὐτοὺς στοχασμοὺς περὶ τῆς φιλοσοφίας τῆς ιστορίας ἐκρίναμεν καλὸν νὰ προτάξωμεν χάριν ἐκείνων οἵτινες αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκην νὰ δώσωσιν ἐνότητα τινα εἰς τὴν ποικιλην, ἐνίστε κατὰ τὸ φαινόμενον ἀπέραντον, ἢ ἀπελπισίας πρόξενον, τύχην τῶν συμβεβηκότων τοῦ κόσμου. Εἰς τοὺς στοχασμοὺς αὐτοὺς φέρει ἡ ἐνδελεχής μελέτη τῆς ιστορίας, τὴν ὁποίαν θέλομεν σπουδάσει νὰ ἐκθέσωμεν ἀπαθῶς, ἀπροκαταλήπτως, χωρὶς νὰ παραδεχθῶμεν ἢ νὰ προϋποθέσωμεν προορισμὸν τινὰ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους· ἐπειδὴ τὶς ποτὲ ἔξιχνασε τὰς βουλὰς τῆς θείας προνοίας· τὶς δύναται νὰ καυγῇθῇ ὅτι ἐννόησεν ἐντελῶς τὰς ἀπειρους σχέσεις τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς ιστορίας αὐτῶν, ὥστε νὰ δυνηθῇ νὰ τὰς περιλάβῃ καὶ νὰ τὰς παραστήσῃ ὑπὸ ἐν σχῆμα, ὑπὸ ἔνα τύπον; Εἰς ἡμᾶς ἀρκεῖ ἀλλ δυνηθῶμεν νὰ ὑποδειξωμεν διατὶ τὰ γενόμενα ἔγιναν, ὅποια ἀποτελέσματα ἐπήγασαν ἐξ αὐτῶν ὡς πρὸς τὴν κατάστασιν καὶ τὴν εὑδαιμονίαν τῆς ἀνθρωπότητος.

Καταγινόμεθα ἴδιας εἰς τὴν ιστορίαν τῆς Εὐρώπης· διότι περὶ τοῦ μέρους τούτου τῆς γῆς ἔχομεν πληρεστέρας γνώσεις, διότι ἡ ιστορία αὐτῆς εἶναι διήμας ἐν γένει σπουδαιοτέρα. Καθὼς εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, οὕτω καὶ εἰς τὴν ιστορίαν δὲν ὑπάρχουν ἀκορεῖ δρια, συγγένονται ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος. Ὁτι εἰς τινα αἰῶνα ἀναρχίνεται εἰς πλήρη ἀνάπτυξιν, προπαρεσκευάζετο ἥδη εἰς τὸν προηγούμενον· διὸ τοῦτο πᾶς εἰς ὅπτὰ δρια περιορισμὸς ἔχει τη αὐθαίρετον. Ἐπεκράτησεν ὅμως μεταξὺ τῶν συγγραφέων τὸ νὰ διαιρῶσι τὸ ὅλον τῆς καθολικῆς ιστορίας, εἰς τρεῖς μεγάλας γρονικὰς περιοόδους, τὴν ἀρχαίαν ιστορίαν καθίκουσαν μέχρι τῆς καταστροφῆς τῆς ἑσπερίας ῥωμαϊκῆς βασιλείας· τὴν μέσην ιστορίαν μέχρι τῆς εὐρέτεως τῆς Ἀμερικῆς, καὶ τὴν νέαν ιστορίαν μέχρι τῶν ἡμερῶν μας. Ἡ παράδοσις τῆς ἀρχαίας ιστορίας ἀπόκειται εἰς ἀλλούς· ἡμεῖς θέλομεν ἐναγγοληθῆ ἴδιας εἰς τὴν μέσην καὶ γέ-

αν ιστορίαν· ἡ πρόθεσίς μας δὲν εἶναι νὰ διηγηθῶμεν ὅλα ἀνεξαιρέτως τὰ γεγονότα, ἀλλὰ μόνον τὰ κυριώτερα συμβεβηκότα τῶν ἐπισημοτέρων ἐθνῶν, ὅσα συντελοῦσι πρὸς γνῶσιν τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, ὅσα νουθετοῦσι, ὅσα ἐνθουσιάζουσι τοὺς ἀκροατέρους.

Οδηγοὺς καὶ διδασκάλους εἰς τὸ ἔργον μας ἐλάχιστον συγγραφεῖς ἔζόγους, τὸν Μύλλερον, τὸν Ρόττεκ, τὸν Σισμόνδην καὶ τινας ἄλλους. Οσάκις ἐδυνήθημεν ἐσυμβουλεύθημεν καὶ εἰδικοὺς καὶ πρωτοτύπους συγγραφεῖς. Νέας θεωρίας περὶ τῶν γεγονότων οὔτε σκοπὸν, οὔτε δυνάμεις ἔχομεν νὰ ἐκθέσωμεν· ἀρκεῖ ἀν ωφελήθημεν ὅσον ἔπρεπεν ἐξ ὅσων ἐτυλλέξαμεν βοηθημάτων. Ότιδήποτε προσφέρομεν εἶναι ἑράνισμα ἐκ τῶν συγγραφέων ἐκείνων· πολλάκις ἐφυλάξαμεν εἰς τὴν διήγησιν καὶ τὰς ἴδιας αὐτῶν λέξεις. Έκριναμεν ματαιοπονίαν καὶ αὐθάδειαν νὰ ζητήσωμεν νὰ ἐκφράσωμεν ἡμεῖς ἄλλως δ, τι ἔξοχοι ἀνδρες ἔξιστόρησαν μὲ τόσην τέχνην καὶ δοκιμότητα. Εκτὸς τούτου οἱ λόγοι τοῦ Ἡροδότου, τοῦ Θουκυδίδου, τοῦ Τακίτου, τοῦ Γίββωνος, ἐντυπώνονται βαθύτερον εἰς τὴν μνήμην μας παρὰ τῶν κοινῶν ιστοριογράφων αἱ διηγήσεις. Ο, τι εἰς τὴν πραγματείαν ταύτην δυνάμεθα νὰ ἐπικαλεσθῶμεν ώς ἵδιον ἡμῶν εἶναι ἡ μέθοδος καὶ ἡ τάξις, τὴν ὁποίαν ἡκολουθήσαμεν.

